

Nya Åminne bruk

Antikvarisk medverkan i samband med vård- och underhållsarbeten utförda 2019,
Värnamo socken i Värnamo kommun, Jönköpings län

Nya Åminne bruk

Antikvarisk medverkan i samband med vård- och
underhållsarbeten utförda 2019
Värnamo socken i Värnamo kommun, Jönköpings län

Jönköpings läns museums dnr: 2019-070
Länsstyrelsens dnr: 434-10085-2018

Rapport och foto: Britt-Marie Börjesgård
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2020

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte.....	5
Historik.....	5
Beskrivning inför åtgärder.....	6
Vidtagna åtgärder.....	7
Målning av fönster.....	7
Byte av balk kolladan.....	8
Renovering av sandtorn.....	9
Analys av avloppsnätet.....	10
Sammanfattning.....	10
Utvärdering.....	10
Administrativa uppgifter.....	11
Arkiv.....	12
Tryckta källor och litteratur.....	12

Bilagor

Bilaga 1. Fotobilaga.....	13–17
---------------------------	-------

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

Länsstyrelsen lämnade i beslut daterat 2019-03-21 bidrag till åtgärder på Åminne bruk, dnr 434-10085-2018. Beslutet gällde restaurerings- och underhållsåtgärder. Ett villkor var att arbetena skulle utföras i enlighet med den vård- och underhållsplan Jönköpings läns museum tog fram 2008. Som övriga villkor gällde bl.a. att arbetena skulle ske i samråd med antikvarie samt att arbetena dokumenterades.

Under sommaren 2019 har fönster på västra och norra fasaden målats med linoljefärg. Kulören fastställdes vid första etappen 2016. Vidare har rötskadade stödbjälkar på kolladans östra fasad bytts, sandtornet på innergården i öster renoverats och avloppsnätet har undersökts och åtgärdats efter behov.

Syfte

Arbetena var av underhållskaraktär med syfte att ställa byggnaderna i gott stånd.

Syftet med den antikvariska medverkan var att dokumentera de genomförda åtgärderna i allmänhet, men även att fånga upp eventuella kulturhistoriska iakttagelser.

Historik

År 2006 förklarades Åminne bruk som byggnadsminne. Redan under 1900-talets första hälft fanns ett intresse av att bevara sjömalmsmasugnen. Efter att gjuteriet lades ned 1992 blev frågan om att bevara hela industrimiljön aktuell. Sedan 1995 har restaureringsåtgärder och tillgängliggörande genomförts i etapper med stöd av länsstyrelsen, kommunen samt ideella och privat insatser.

Sjömalmshyttan vid Nya Åminne bruk fick sin nuvarande placering 1899, då masugnen flyttades från Kärda socken till Vidösterns

Äldre odaterat fotografi ur Tekniska museets samlingar. Bilden tillhör det material som donerades till museet av Oskar Karlowitch Larsson och bör därför vara tagen under hans tid som driftschef på Åminne bruk, 1910–1920.

strand. Omlokaliseringen gjordes för att få enklare och rationellare transporter både av malm och av tackjärn vilket närheten till sjön och järnvägen innebar. Några år senare, efter att gjuteriet i Kärda socken förstörts i en brand 1907, flyttades hela verksamheten till den nya platsen.

Nya Åminne, eller Ferrum som bruket officiellt hette, var under ett antal decennier framgångsrikt inom sin nisch. Sjömalm har en lägre kolhalt än bergmalm och lämpar sig därför särskilt väl till gjutgods. Med sjunkande järnpriser och sinande tillgång till sjömalm blåstes masugnen ned 1934, den var då Sveriges sista sjömalmshytta i bruk.

Verkstaden och gjuteriet utvecklades och drevs vidare i olika former under ytterligare ett drygt halvt sekel. Under de sista tjugo åren drevs gjuteriet av Erik Jarl. År 1992 lades gjuteriet ned och en betydande industriepok gick därmed i graven.

Ett viktigt instrument i bevarandet av Åminne bruk är den vård- och underhållsplan som upprättades 2008 genom Helene Stalin Åkesson, Jönköpings läns museum. Planen fungerar som en bas för det löpande underhållet. Under 2016 påbörjades en genomgång av fönstren, en andra etapp genomfördes 2018. År 2017 lades ett av takfallen om.

Beskrivning inför åtgärder

Fönsterbågar, karmar och belag som senast renoverades 1998–1999 var i behov av ommålning, då färgen hade börjat flagna och vissa kittfalsar var urfallna.

Den nedre gördelbalken på kolladans östra gavel var partiellt röt-skadad. Delar av balken hade rasat under vintern 2018–2019. Den övre balken åtgärdades sommaren 2016, men då bedömdes inte den nedre balken vara i så dålig kondition att den föranledde åtgärder.

Vidare var stommen till sandtornet på innergården i öster rost-skadat. Det var framförallt de horisontella U-balkarna som hade rostskador.

Ställningen till sandbehållaren var kraftigt rostangripen i de horisontella balkarna.

Kolladan före åtgärd, delar av den nedre gördelbalken hade rämnat.

Den västra fasaden före åtgärd.

Vidtagna åtgärder

Målning av fönster

Ommålningen av fönster och portar som inleddes 2016 fortsatte i en tredje etapp sommaren 2019. Årets arbeten omfattade samtliga fönsterbågar, karmar och portar på den västra fasaden, bottenvåningens fönster på den norra fasaden samt en port i samma fasad.

Fönsterbågarna målades i en lokal på bruket som tillfälligt fick fungera som verkstad. Träbågarna skrapades, eventuella trärena ytor oljades med en pigmenterad halvolja. Bågarna grundades sedan och ströks två gånger. Kittfalsarna sågs över generellt och kittades om i de fall det var behov. Ett linoljebaserat glasmästarkitt nyttjades.

Trasiga glastrutor byttes, sammanlagt byttes 13 rutor. De hörnbeslag som var rostiga lossades, slipades, grundades med en rostskyddsfärg och målades sedan in i bågens kulör. Pressade beslag fylldes med kitt på samma sätt som de hade varit. Trävirket i bågarna var generellt i gott skick, så några trälagningar behövde inte göras. Vidare kittades de fönster från föregående etapp om, där småfåglar hade hackat bort kittet.

Ett av fönstren före åtgärd, kittet var bitvis borta och färgen på fönsterblecken flagnade.

Den nyttjade fönsterkulören fastställdes i den första etappen 2016 utifrån tidigare målade fönsterbågar. Exakt kulör fanns inte noterad från tidigare målning, utan färgen bröts då på plats med de gamla bågarna som förebild. En enkel kontroll av kulör gjordes i ett skyddat läge på norra fasaden, mellan båge och karm. Enligt NCS låg kulören ungefär mellan 5020-G30Y och 6020-G30Y men var ett uns gulare. Den nu nyttjade brytningen benämns U/0 219 enligt Engwall & Claessons färgsystem, med kromoxidgrönt som bas. Färgen är bruten med engelskt rött, gul järnoxid, svart och vitt. Som rostskyddsfärg till beslagen nyttjades Temaprimer EE från Tikkurila och detta är en alkydbaserad färg.

Målningsarbetena utfördes av Johan Svensson, J. Svenssons Måleri, Värnamo.

Byte av balk kolladan

Den nedre gördelbalken på kolladans östra gavel åtgärdades. Delar av balken var kraftigt rötskadad och ett parti i mitten hade rämnat. Då balken i övrigt också hade rötskador byttes balken i dess helhet med virke i samma dimensionen som tidigare. Den bytta balken

Kolladan med den trasiga balken.

målades med slamfärg, Falu rödfärg. De nya balkarna var av furu i rundvirke och hade levererats från Landsbro Timber. Brand-detekteringskabeln återmonterades på den nya balken. Arbetena utfördes av Franssons Bygg AB.

Renovering av sandtorn

Sandtornet på innergården i öster renoverades. Stommen som består av sammanfogade U-balkar var synbart rostskadade i de horisontella balkarna. De skadade balkarna byttes. Under arbetets gång konstaterades att även huvens tak hade kraftiga rostskador så även detta byttes. Rör och pipor på toppen av huven återanvändes och svetsades fast i det nya taket i samma läge som tidigare.

Hela konstruktionen rostskyddades genom behandling med Dinitrol. Smidesarbetena utfördes av Finnvedens Smide och rostskyddsbehandlingen utfördes av Johan Svensson, J. Svenssons Måleri.

Sandbehållaren före åtgärd.

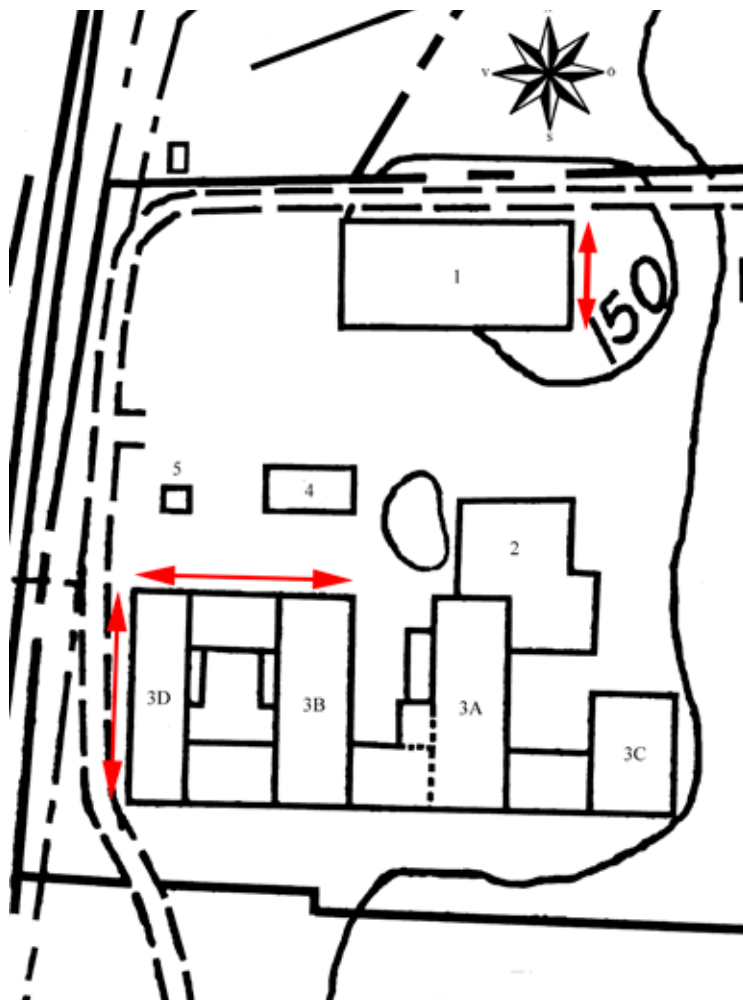
Analys av avloppsnätet

En analys av avloppsnätet utfördes. Stammarna spolades och filmades. Stammarna från kontoret upp till köket byttes.

Sammanfattning

Arbetena har omfattat:

- målning av samtliga fönster och en port västra fasaden,
- målning av fönster norra fasadens bottenvåning samt en port,
- renovering av sandtorn,
- byte av rötskadade stödbjälkar kolladans östra fasad, samt
- analys av avloppsnätet.

De fasader som har berörts av 2019 års etapp är markerade på situationsplanen.

Utvärdering

Slutbesiktning av de utförda arbetena genomfördes den 2 oktober 2019. Vid besiktningstillfället deltog från stiftelsen William Nilsson, Lars-Göran Holm och Göran Gustavsson, Johan Svensson, J. Svenssons Måleri, Anders Fransson, Franssons Bygg, Bo Ejenfors länsstyrelsen och antikvarie Britt-Marie Börjesgård, länsmuseet.

Stiftelsen hade utsett Jönköpings läns museum, Britt-Marie Börjesgård till antikvarisk medverkande. Länsmuseum har följt de utförda arbetena i samråd med entreprenör och beställare. Läns-museets roll har varit att göra antikvariska bedömningar och do-kumentera arbetet samt eventuella äldre konstruktioner.

Vid slutbesiktningen noterades enstaka rinningar av färg eller olja på fönsterglas, i övrigt fanns inget att anmärka.

Länsmuseumets generella synpunkt var att arbetena var väl utförda. De slutförda arbetena hade genomförts på ett antikvariskt tillfreds-ställande sätt och godkändes därför.

Slutbesiktning den 2 oktober 2019, från vänster Bo Ejenfors, Göran Gustavsson, Lars-Göran Holm, Wil-liam Nilsson och Johan Svensson.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 434-10085-2018
 Jönköpings läns museums dnr: 2019-070
 Byggherre: Stiftelsen Åminne bruk
 Entreprenör måleri: J. Svenssons Måleri
 Entreprenör bygg: Fransson Bygg AB
 Entreprenör svetsarbeten: Finnvedens Smide
 Antikvarisk medverkan: Britt-Marie Börjesgård
 Rapportansvarig: Britt-Marie Börjesgård
 Rapportgranskning: Anders Franzén
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Värnamo kommun
 Socken: Värnamo socken
 Fastighetsbeteckning: Helmershus 6:52, 6:53

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum (JLM)

Tryckta källor och litteratur

Börjesgård, Britt-Marie. 2017. *Nya Åminne bruk. Antikvarisk medverkan, i samband med vård- och underhållsarbeten utförda 2016*. Jönköpings läns museum byggnadsvårdsrapport 2017:19.

Börjesgård, Britt-Marie. 2019. *Nya Åminne bruk. Antikvarisk medverkan, i samband med vård- och underhållsarbeten utförda 2018*. Jönköpings läns museum byggnadsvårdsrapport 2019:14.

Malmsten, Karin. 2013. *Människor kring ett bruk. ur Åminne bruk, människor och maskiner*. Värnamo.

Stalin, Helene. 2008. *Vård- och underhållsplan Nya Åminne bruk*. Jönköpings läns museum byggnadsvårdsrapport 2008:6.

Åsgrim Berlin, Agneta. 2006. *Antikvarisk kontroll, Kolladan i Nya Åminne bruk*. Jönköpings läns museum byggnadsvårdsrapport 2006:16.

Bilaga 1. Fotobilaga

Fotografier tagna vid slutbesiktningen den 2 oktober 2019.

Den nya balken på kolladans östra gavel.

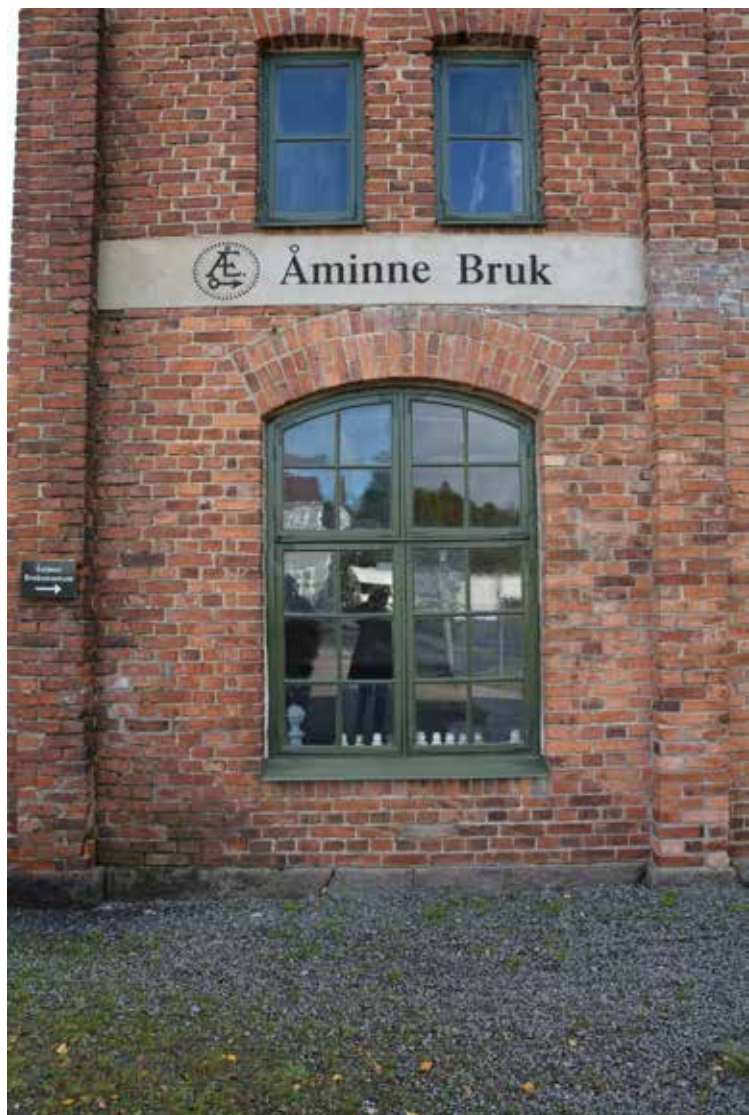

Den nya gördelbalken på kolladans östra gavel.

Detalj av ett av fönstren på den västra gaveln.

Översikt av den västra gaveln med de färdigmålade fönstren. Fotografi taget från söder.

Detalj av färdigmålade fönster, västra gaveln.

Den västra gaveln, från norr mot söder.

Detalj på en av de målade portarna, norra fasaden.

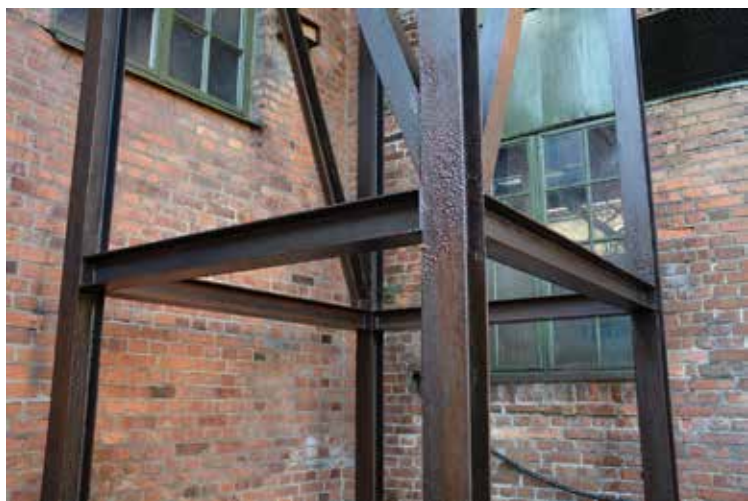
Översikt av den norra fasaden, med de nymålade fönstren i bottenvåningen samt portar.

Det restaurerade sandtornet på gården i öster.

Det restaurerade sandtornet med de bytta horisontella balkarna,

Detalj av de bytta balkarna.

Taket till huven byttes och de ursprungliga rören svetsades i samma läge på den nya täckande plåten.

Under sommaren 2019 genomfördes vård- och underhålls-
arbetena på Nya Åminne bruk. Samtliga fönster på den väs-
tra fasaden samt portar och bottenvåningens fönster på den
norra fasaden målades. Vidare byttes en rötskadad gördel-
balk på kolladan, rostskadade balkar byttes på sandtornet
på gården i öster och avloppsnätet kontrollerades.

